

Stan badań nad procesem karnym w latach 1944-1950

Summary

Between the years 1944–1945 Polish territories were taken over by the Red Army. The local communists, on Stalin's behalf, supported by the NKWD, gained control over Poland. Many changes in legal system were made then, in order to frighten Polish citizens. This article is concerned with the present state of research on penal process in the years 1944–1950. It includes the register of more important compilations on this topic. There are publications from 1940's mentioned in it, and also these, which were published after the political change in Poland. The publications describe functions of courts, public prosecutors and security police. More and more research is done in present times on the history of penal procedure. It lets us know more about this important topic of Stalin's law.

Proces karny w początkowych latach Polski Ludowej podlegał wielu zmianom. Formalnie zachowano system powszechnego prawa karnego, na który składały się: kodeks karny z 1932 r., kodeks postępowania karnego z 1928 r. i rozporządzenie prezydenta RP o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. W praktyce rozwiązania przedwojenne nie miały większego znaczenia (raczej propagandowe), gdyż zastępowano je licznymi dekretemi z zakresu prawa karnego: materialnego i procesowego. W przeciągu dziesięciu lat wydano ponad 100 takich dekreto¹.

¹ A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 63-71, 78-128. Poszczególne dekrety opisywali m.in.: P. Kładoczny, *Kilka uwag na temat dekretu z 30 X 1944 o ochronie państwa*, [w:] „Studia Iuridica” 1999, nr 35; A. Pasek, *Dekret PKWN z 31 sierpnia 1944r. (sierpniówka). Próba analizy historycznoprawnej*, [w:] CPH 1999, z. 1-2, s. 319-345; K. Sidorkiewicz, *Stosowanie w latach 1946-1956 na Pomorzu i Kujawach dekretu z 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, W. Kulesza, A. Rzepliński (red.), Warszawa 2000, s. 109-121; O dekreтах wspominali także na kartach swoich prac historycznych, m.in. następujący autorzy: K. Kersten, *Historia polityczna PRL 1944-1956*; Taż, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*, Warszawa 1984; Tegoż: *Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944-1956*, Londyn 1993; A. Paczkowski, *Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski. Szkice do portretu PRL*, Kraków 1999; Tenże: *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*, Warszawa 1995; W. Roszkowski (pseud. A. Albert), *Historia Polski 1914-1991*, Warszawa 1992; Tenże: *Najnowsza historia Polski 1918-1980*, Londyn 1989; H. Dominiczak, *Z dziejów politycznych Polski 1944-1984*; R. Terlecki, *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku*, Kraków 1991; T. Żenczykowski, *Dramatyczny rok 1945*, Wrocław 1990; Tenże: *Polska Lubelska*, Warszawa 1990.

W niniejszym artykule zamierzam przedstawić stan badań nad procedurą karną i jej zmianami, które zostały wprowadzone w latach 1944-1950. Oprę się na dostępnych opracowaniach, wybierając z nich, w moim przekonaniu, najważniejsze. Na pierwszym miejscu postaram się wskazać opracowania z zakresu literatury historycznoprawnej wydane po 1989r. Z kolei mniej eksponowane miejsce zajmą pozycje z lat 1944-1965, które same z siebie stanowią materiał źródłowy i do których treści należy podchodzić z dużą ostrożnością. Podstawowym celem niniejszego tekstu jest odpowiedź na następujące pytanie: które z części k.p.k. zostały należycie opracowane w literaturze, a które wymagają jeszcze pogłębionych badań?

Stosunkowo późno, gdyż dopiero w 1947r., zaczęły się ukazywać opracowania dotyczące procesu karnego. Miały one przeważnie charakter komentarzy do kodeksu lub poszczególnych dekretów². Wydawano dyrektywy ministerialne w sprawach szkolenia kadr i różnego rodzaju poradniki, przewodniki mające na celu ułatwienie pracy wymiarowi sprawiedliwości³. W latach 1947-1965 ukazała się pokaźna liczba podręczników do nauki procedury karnej⁴. Szczególne chętnie pisano o procesie karnym w związku z jego reformą

² J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz-Orzecznictwo-Przepisy zwięzłowe*, Częstochowa 1947; L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959; S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1960; J. Bafia, L. Hochberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL. Komentarz. Stan prawny na 1 lipca 1964*, Warszawa 1965; [M. Siewierski], *Mały kodeks karny [...] i postępowanie doraźne [...] wraz z przepisami o Komisji Specjalnej do walki z Nadużyciami i innymi dodatkowymi. Komentarz*, Łódź 1947; Tenże: *Mały kodeks karny i ustawodawstwo przeciwfaszystowskie. Komentarz i orzecznictwo*, wyd. 2 uzupełnione, Łódź 1949.

³ A. Landau, J. Nowacki, W. Wasilkowski, *Poradnik ławnika w sprawach karnych*, Warszawa 1947; M. Cieślak, *Przewodnik do nauki procesu karnego*, Warszawa 1957; [pr. zbiorowa] *Szkolimy młode kadry prokuratorskie*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, z. 9-10, s. 31 i n.; J. Semkow, *Założenia i cele szkolenia ideologicznego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 3, s. 3-5.

⁴ M. Cieślak, *Proces karny*, cz. 1, *Zagadnienia wstępne*, Kraków 1952; Tenże: *Proces karny*, cz.2, Kraków 1953; Tenże: *Proces karny*, cz. 3, *Dowody w procesie karnym PRL*, Kraków 1953; Tenże: *Przewodnik do nauki procesu karnego*, Warszawa 1957; Tenże: *Wprowadzenie do nauki polskiego procesu karnego*, cz. I, Kraków 1961; K. Cincio, *Przebieg postępowania karnego*, Wrocław 1952; Tenże: *Proces karny – część ogólna*, Wrocław 1953; I. Andrejew, L. Lernell, J. Sawicki, *Prawo karne Polski Ludowej. Wiadomości ogólne*, Warszawa 1954; H. Kempisty, *Proces karny*, Warszawa 1952; Z. Kubec, Z. Łukaszewicz, *Ogólne wiadomości o postępowaniu karnym*, Warszawa 1953; S. Kalinowski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 1957; Tenże: *Postępowanie karne: zarys części ogólnej*, Warszawa 1964; W. Wolter, *Postępowanie karne*, Kraków 1950; Korzystano także z prac autorów radzieckich, takich, jak: S. W. Bakszajew, *Ławnicy ludowi w sądzie radzieckim*, Warszawa 1953; S. A. Bordonow, *Sąd ludowy na straży własności socjalistycznej*, Warszawa 1954, M. A. Czelcow, *Radziecki proces karny*, Warszawa 1955, M. S. Strogowicz, *Proces karny*, Warszawa 1952.

przeprowadzoną w latach 1949-1950⁵. Obecnie zaczyna się o tej reformie pisać w zupełnie innym świetle⁶.

Niewiele uwagi poświęcono zagadnieniu wszczęcia postępowania sądowego, a także przyczynom niewszczęcia go, umorzenia i zawieszenia⁷. Myślę, że działo się tak dlatego, że w praktyce nie stosowano się do przepisów normujących wyżej przedstawione kwestie. Dla organów bezpieczeństwa brak znamion przestępstwa w czynie nie stanowił żadnej przeszkody we wszczęciu postępowania, gdyż organy te wielokrotnie fabrykowały i zmieniały rzeczywisty stan faktyczny, dopasowując doń, według swojego uznania, konkretne osoby⁸. Sporo miejsca poświęcono wzajemnym relacjom

⁵ *Reforma procedury karnej* (odbitka z 4, 6, 7 „Demokratycznego Przeglądu Prawniczego”), Warszawa 1949; A. Bachrach, *Niektóre zagadnienia procesu karnego w świetle konstytucji. Z praktyki i teorii procesowej w latach 1945-1952*, Warszawa 1953; J. Potępa, *Reforma postępowania karnego w sądach powszechnych. Zarys systemu*, Łódź 1949; A. Gwiżdż, *Reforma procedury karnej. Polska i Świat współczesny*, RPEiS 1949, z. 4, s. 21-25; J. Haber, *Rozwój prawa karnego procesowego w Polsce Ludowej*, RPEiS 1964, z. 4, s. 135-142; Z. Kapitaniak, J. Odyniec, *O reformę ustroju sądowego w Polsce*, [w:] „Państwo i Prawo” 1947, nr 3, s. 19-28; L. Lernell, *Reforma procedury karnej*, [w:] „Państwo i Prawo” 1949, nr 6-7, s. 59-78; Tenże: *Założenia ideologiczne reformy procedury karnej*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 6-7, s. 33-45; M. Muszkat, *O reformę ustroju sądownictwa i prokuratury*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1945, z. 2, s. 27-29; Tenże: *Projekty reformy sądownictwa*, [w:] WPP 1946, z. 1, s. 24-32; J. Potępa, *Reforma naszego procesu karnego w oświetleniu radzieckiej prasy prawniczej*, [w:] „Nowe Prawo” 1952, z. 10, s. 48-49; M. Siewierski, *O reformę wymiaru sprawiedliwości w dziedzinie karnej*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, z. 2, s. 36-38; Tenże, *W poszukiwaniu dróg naprawy wymiaru sprawiedliwości*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, z. 7, s. 13-21; B. Syzdek, *U źródeł zwrotu w polityce PPR w 1948 r.*, [w:] „Zeszyty naukowe WAP” 1982, nr 110; H. Świątkowski, *Doniosłe reformy wymiaru sprawiedliwości*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1950, z. 8-9, s. 3-5; *Uzasadnienie rządowe do projektu zmian kodeksu postępowania karnego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 6-7, s. 6-11; *Z dyskusji sejmowej nad reformą wymiaru sprawiedliwości w dniu 27. IV 1949*, [w:] DPP 1949, z. 6-7, s. 11-22; M. Stępczyński, *W sprawie reformy wymiaru sprawiedliwości* (Głosy w dyskusji), [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, z. 8, s. 29-33; Z. Papierkowski, *W sprawie reformy wymiaru sprawiedliwości* (Głosy w dyskusji), [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1947, z. 9, s. 25-29; J. Odyniec, *Zagadnienie reformy ustroju sądowego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1946, z. 1, s. 37-38.

⁶ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, wyd. 1, Warszawa 2000; A. Łatyński, *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919-1969). Wybrane zagadnienia*, Tychy 2001; Z. A. Ziemba, *Prawo przeciwko społeczeństwu. Polskie prawo karne w latach 1944-1956*, Warszawa 1997.

⁷ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 682-689.

⁸ M. in. w: S. Krupa, X Pawilon. *Wspomnienia AK-owca ze śledztwa na Rakowieckiej*, Warszawa 1989; W. Lechowicz, *Będziesz przeklinał ten dzień... 2756 dni okrutnych metod śledztwa*, Warszawa 1989; K. Moczarski, *Zapiski*, wstęp, wybór i opr. A. K. Kunert, Warszawa 1990; T. Torafska, *Oni*, Warszawa 1990. Interesujące są także pamiętniki i wspomnienia wysoko postawionych urzędników państwowych i organów bezpieczeństwa, jak np: W. Barcikowski, *W kręgu prawa i polityki. Wspomnienia z lat 1919-1956*, Katowice 1988; Z. Berling, *Wspomnienia*, t. II: *Przeciw 17 Republice*, Warszawa 1991; L. Chajin, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964; W. Gomułka, *Pamiętniki*, pod red. A. Werblana, t. I-II, Warszawa 1994; E. Osóbka-Morawski, *Wspomnienia*, [w:] „Pamiętnikarstwo Polskie” 1973, nr 3-4; Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940-1955*, Londyn 1986; H. Piecuch, *Spotkania z Fejginem*, Warszawa 1990.

między wymiarem sprawiedliwości a służbą bezpieczeństwa i wojskiem⁹.

Wśród zasad procesowych najszerzej (ze względu na wzorce radzieckie) była komentowana zasada swobodnej oceny dowodów. Pozostałe także wielokrotnie opisywano, zarówno w podręcznikach do prawa procesowego, jak i w pracach tematycznych¹⁰. Takie obszerne potraktowanie zasad wynikało (według mnie) z charakteru władzy ludowej, która formalnie była władzą demokratyczną. Należało przekonać takie ugruntować, wskazując na jej liczne zalety, m.in. w procedurze karnej. Czyniono tak poprzez wymienianie licznych zasad procesowych. Nie przeszkadzał fakt, że większość z tych zasad nie była przestrzegana w postępowaniu przygotowawczym i przewodzie sądowym.

O rozdziale k.p.k. dotyczącym sądów, a obejmującym zakres działania sądów, wyłączenie sędziego oraz wydawanie orzeczeń i zarządzeń, napisano niewiele prac tematycznych¹¹. O wiele więcej informacji zostało zawartych w podręcznikach i wydawnictwach poświęconych szeroko rozumianemu wymiarowi sprawiedliwości¹². Przy kwestii wymiaru sprawiedliwości poja-

⁹ P. Majer, *Aparat bezpieczeństwa publicznego a organy wymiaru sprawiedliwości-elementy współpracy*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 475-484; W. Tkaczew, *Relacje między organami informacji a sądami i prokuraturami w Wojsku Polskim w latach 1946-1947*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 389-411; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w latach 1944-1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 63-68.

¹⁰ L. Schaff, *Zasady polskiego postępowania karnego-zarys elementarny*, Łódź 1950; Tenże: *Proces karny Polski Ludowej. Zarys wykładu zasad ogólnych*, cz. 1-3, Łódź 1952-1953; Tenże: *Proces karny Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych*, Warszawa 1953; Tenże: *Zasada bezpośredniości w procesie karnym Polski Ludowej*, [w:] WPP 1953, z. 4, s. 335-356; S. Śliwiński, *Polski proces... Zasady ogólne*, Warszawa 1948; Tenże: *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Uzupełnienie zasad ogólnych*, Warszawa 1949; A. Wyszynski, *Teoria dowodów sądowych w prawie radzieckim*, Warszawa 1949; Z. Papierkowski, *Zasady procesu karnego*, Lublin 1947; A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa (b.d.w.); M. Siewierski, *Ogólne zasady polskiego procesu karnego*, Łódź 1947; P. Kruszyński, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 1983; M. Cieślak, *Zagadnienie systemu zasad procesu karnego w nauce radzieckiej*, [w:] NP 1951, z. 5; E. Merz, *Zasada jawności*, [w:] WPP 1954, z. 2, s. 107-131; Z. Syrek, *Kształtowanie się zasady legalizmu w procesie karnym Polski Ludowej*, [w:] „Annales UMCS” 1956, t. III, s. 119-158.

¹¹ J. Bafia, *Zmiana kwalifikacji prawnej w procesie karnym*, Warszawa 1965; M. Cieślak, *Nieważność orzeczeń w procesie karnym PRL*, Warszawa 1965.

¹² G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944-1950*, Warszawa 2002; Tenże: *Sądy obywatelskie w Polsce Ludowej (1946-1955)*, [w:] „Nowe Prawo” 1985, z. 10, s. 94-104; A. Rzepliński, *Sądownictwo w PRL*, Londyn 1990; Tenże: *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944-1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 9-37; A. Lityński, *Inaczej o pierwszej dekadzie Polski Ludowej. Obraz sądów karnych*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, Lityński (red.), Katowice 1991, s. 139-163; Tenże: *Obraz sądownictwa karnego pierwszej dekady Polski ludowej. Uwagi na marginesie książek Andrzeja Rzeplińskiego i Marii Turlejskiej*, [w:] CPH 1991, z. 1-2; Tenże: *Podstawy prawa terroru. O niektórych zmianach w prawie karnym pierwszej dekady Polski Ludowej*, [w:] *Z dziejów sądów i prawa*, A. Lityński (red.), Katowice 1992; Tenże: *Ustawodawstwo karne w pierwszych latach Polski Ludowej*, [w:] *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*, A. Ajnenkiel (red.), Warszawa 1998, s. 121-138; Tenże:

wiają się inne rodzaje sądów (nie figurujące w k.p.k., a które przejęły większość spraw tzw. politycznych): sądy doraźne¹³, sądy specjalne¹⁴, sądy tajne¹⁵, sądy wojskowe¹⁶.

U progu Polski Ludowej o pseudorewolucji i prawie karnym uwag kilka, [w:] *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, O. Górniok (red.), Katowice 1999, s. 76-91; A. Bosiacki, *Prawo stalinowskie i jego recepcja w Polsce w 1944-1956. Zarys problematyki*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 39-47; A. Machnikowska, *Sądownictwo karne na Pomorzu Gdańskim w latach 1945-1950*, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, T. Maciejewski (red.), Koszalin 1999, s. 381-406; M. Fajst, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości PRL*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1999, nr 35; G. Rejman, *Prawo karne w latach 1944-1956*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1992, t. 22, s. 35-60; L. Schaff, *O typie, systemie i formie procesu karnego*, [w:] „*Państwo i Prawo*” 1952, nr 2, s. 227-257; A. Zoll, *Prawo karne w systemie totalitarnym*, [w:] „*Znak*” 1992, z. 11; M. Zaborski, *Szkolenie sędziów nowego typu w Polsce Ludowej*, [w:] „*Palestra*” 1998, z. 1-8. W Polsce Ludowej pisali o tym, m.in.: L. Chajn, *Trzy lata demokratyzacji procesu i wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 1947; J. I. Bielski, S. Jabłoński, *Sąd obywatelski-Organizacja-Zakres właściwości-Postępowanie*, Warszawa 1948; J. Jodłowski, Z. Kapitaniak, *Prawo i wymiar sprawiedliwości w okresie budowy podstaw socjalizmu*, Warszawa 1949; L. Schaff, *Polityczne założenia wymiaru sprawiedliwości w Polsce Ludowej*, Warszawa 1950; H. Chmielewski, *Nowy charakter sądów*, Warszawa 1951; Tenże: *Sąd-organ władzy ludowej*, Warszawa 1952; T. Rek, *Ławnicy w wymiarze sprawiedliwości Polski Ludowej*, Warszawa 1955; A. Murzynowski, J. Rezier, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1970*, Warszawa 1972; Tenże: *Wymiar sprawiedliwości w odrodzonej Polsce 22 VII 1944-22 VII 1945*, Warszawa [1945]; *Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944-1954. Zbiór studiów*, L. Kurowski (red.), Warszawa 1955; *XXV lat wymiaru sprawiedliwości PRL*, Warszawa 1969, *Czterdziestolecie wymiaru sprawiedliwości PRL*, I. Domeracki (red.), Warszawa 1988; S. Bancerz, *Wymiar sprawiedliwości w świetle narady krajowej prawników PPR*, [w:] „*Demokratyczny Przegląd Prawniczy*” 1946, z. 9-10, s. 29-30; A. Rypiński, *Zadania sądownictwa w okresie zaostrzającej się walki klasowej*, [w:] „*Demokratyczny Przegląd Prawniczy*” 1948, z. 10, s. 27-30.

¹³ A. Bachrach, *Niektóre zagadnienia...*, op. cit., Warszawa 1953, s. 37; P. Piszczek, *Postępowanie uproszczone w polskim procesie karnym w latach 1929-1963*, [w:] „*Białostockie Studia Prawnicze*” 1992, nr 1, s. 81-145; Tenże, Tryb nakazowy w polskiej procedurze karnej [Rys historyczny], [w:] „*Białostockie Studia Prawnicze*” 1994, nr 2, s. 55-98; M. Turlejska (pseud. Ł. Socha), *Sądy na kółkach*, [w:] „*Przegląd Powszechny*” 1988, nr 12; J. Borowiec, *Wojskowa prokuratura sądów doraźnych w województwie rzeszowskim maj-czerwiec 1946*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 413-423; W Polsce Ludowej pisali o tym: C. Wasilkowski, *Postępowanie doraźne. Zakres-Kary-Orzekanie-Tryb*, [w:] „*Demokratyczny Przegląd Prawniczy*” 1945, z. 2, s. 19-26; K. Poklewski-Koziełł, *Działalność sądów doraźnych w 1946 r. W świetle 1021 akt sądowych*, [w:] „*Demokratyczny Przegląd Prawniczy*” 1947, z. 11, s. 14-23; L. Lernell, *W sprawie nowelizacji dekretu o postępowaniu doraźnym*, [w:] „*Demokratyczny Przegląd Prawniczy*” 1947, z. 11, s. 23-27; J. Różański, *Dekret o postępowaniu doraźnym*, Kraków 1946.

¹⁴ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 236-240; A. Lityński, *O prawie...*, op. cit., Białystok 1999, s. 169-170; M. R. Bombicki, *Księga przed sądami specjalnymi 1944-1954*, Poznań 1993; Swoistego rodzaju instytucją pozasądową była Komisja Specjalna, patrz: P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*, Białystok 2002; Ibidem: obszerna literatura na wymieniony temat.

¹⁵ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 217-219; A. Lityński, *O prawie...*, op. cit., Białystok 1999, s. 171-191; M. Kielasiński, *Raport o sądowych morderstwach*, [w:] Arch. Krymin., 1994, nr 20, s. 97-135; A. Grześkowiak, *Sądy tajne w latach 1944-1956*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1992, t. 22, s. 61-75; K.M. Piekarska, *Naruszenie zasady jawności w sądach tajnych*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1995, t. 27, s. 25-41.

¹⁶ A. Mogilnicki, *Kodeks wojskowego postępowania karnego z komentarzem*, Łódź 1947; M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 230-235; A. Lityński,

Najważniejszymi zmianami lat 1949/1950 w zakresie sądownictwa były: wprowadzenie zasady co do ławniczego i kolegialnego składu sądów pierwszej instancji. Ponadto wprowadzono szeroki zakres rozpoznawania spraw w pierwszej instancji przez sądy apelacyjne (od 1951 r. sądy wojewódzkie), które nie tylko rozpatrywały sprawy przestępstw określonych w kodeksie karnym, ale i te wynikające ze szczególnie represyjnych dekretów karnych¹⁷,

O prawie..., op. cit., Białystok 1999, s. 160-168; Tenże: *Początki prawa komunistycznego w Polsce – prawo karne wojskowe przed wrześniem 1944 r.*, [w:] „Pamięć i Sprawiedliwość” 1996, nr 39, s. 74-90; Tenże: *Rok 1943 w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR: tworzenie wojskowego prawa sądowego*, [w:] *Historia prawa-historia kultury*, Liber Memorialis Vitoldo Maisel dedicatus red. E. Borkowska-Bagieńska i H. Olszewski. „Prace Wydziału Prawa i Administracji UAM”, T. 1, Poznań 1994, s. 412-415; Tenże: *Początki służby sprawiedliwości w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR (1943)*, [w:] *Dawne Prawo i Myśl Prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, J. Malec, W. Uruszczak (red.), Kraków 1995, s. 237-243; Tenże: *Ze studiów nad początkami wojskowego prawa karnego PRL*, [w:] *Problemy Prawa Karnego*, t. XXI, K. Marszał (red.), Katowice 1995, s. 9-34; B. Dziecioł, *Działalność Najwyższego Sądu Wojskowego w 1945 roku*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1986, nr 1, s. 26-51; Tenże: *Sąd Wojenny Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (18. VI.-17.XII.1945)*, [w:] „Zeszyty Naukowe ASW” 1985, nr 41, s. 90-103; W. Chmielarczyk, *Problemy legislacyjne z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz w Wojsku Polskim w latach 1943-1945*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1990, z. 4; J. Poksiński, *Spisak w wojsku. Victis honos*, Warszawa 1994; Tenże: „TUN”. *Tatar-Utnik-Nowicki. Represje wobec oficerów Wojska Polskiego w latach 1949-1956*, Warszawa 1992; Tenże: *My sędziowie nie od Boga.... Z dziejów sądownictwa wojskowego PRL 1944-1956. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1996; Tenże: *Sędziowie wojskowi w latach 1944-1956. Próba zarysowania problemu*, [w:] „Niepodległość i Pamięć” 1997, nr 1, s. 35-49; M. R. Bombicki, *Zbrodnie prawa. Wyroki sądów wojskowych w latach 1944-1954*, T. 1-2, Poznań 1993-1994; W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów Informacji Wojska Polskiego w latach 1943-1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994; M. Kielasiński, *Raport o zabijaniu. Zbrodnie sądów wojskowych na Zamku w Lublinie*, Lublin 1997; C. Ciesielski, *Oficerowie Marynarki wojennej przed sądami wojskowymi (1945-1952)*, [w:] „Rocznik Gdyński” 1992-1993 [1994], nr 11, s. 63-77; M. Szerer *Komisja do badania odpowiedzialności za łamanie praworządności w sądownictwie wojskowym*, [w:] „Zeszyty Historyczne”, z. 49, Paryż 1979; M. Szadkowski, *Właściwości sądów wojskowych w stosunku do osób nie będących żołnierzami w minionym 40-leciu*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1983, z. 4; A. Jaracz, *Orzecznictwo i działalność wojskowych sądów rejonowych na Pomorzu Środkowym w latach 1946-1955*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 195-217; Z. K. Wójcik, *Procesy polityczne duchowieństwa diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Rzeszowie (1946-1954)*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 169-193; M. Żukowski, „Szeptana propaganda” w orzeczeniach Wojskowego Sądu Rejonowego w Koszalinie w latach 1950-1955, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 303-314; J. Paśnik, *Obieg zamknięty. Sądy wojskowe w Polsce w latach 1944-1949*, [w:] „Prawo i Życie” 1989, nr 21; S. Zwoliński, *Skazania na śmierć przez sądy Wojska Polskiego w latach 1944-1945. Wyroki, których być nie powinno*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1992, nr 1, s. 219 i n.

¹⁷ Sąd wojewódzki rozpoznawał w pierwszej instancji sprawy o przestępstwa z następujących dekretów: o przestępstwa, określone w rozdziale II oraz w art. 39 i 41 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (Dz.U. nr 30, poz. 192 i liczne późn. zm.); o zbrodnie, określone w dekrety z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. nr 4, poz. 16; tekst jedn. Dz.U. z 1946 r., nr 69, poz. 377); o zbrodnie, określone w dekrety z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego (Dz.U. nr 5, poz. 46).

a także godzące w interesy gospodarcze Polski Ludowej lub należące do właściwości sądów wojewódzkich. Wydaje mi się, że o ile rozpatrywanie wyżej wymienionych przestępstw przez sądy wojskowe, tajne i inne sądy specjalne zostało omówione, o tyle działalność wojewódzkich sądów powszechnych w tym zakresie (jeśli takowa istniała na większą skalę) wymaga zbadania. Ponadto nowością było upoważnienie i zobowiązanie Sądu Najwyższego do wydawania wytycznych dla całego wymiaru sprawiedliwości¹⁸.

W sposób zróżnicowany ujęto w literaturze zagadnienie stron procesu karnego. Stosunkowo najobszerniej opracowano instytucję oskarżyciela publicznego – prokuratora¹⁹. W mniejszym stopniu przedstawiono pozycję oskarżyciela prywatnego i powoda cywilnego²⁰. Marginalnie potraktowano osoby podejrzanego (oskarżonego) i pokrzywdzonego, a pominięto rolę obrońcy i pełnomocnika²¹. Takie potraktowanie stron procesowych przestaje dziwić, gdy weźmie się pod uwagę represyjny charakter ówczesnego wymiaru sprawiedliwości. Według przedstawicieli władzy ludowej ów charakter sądownictwa i prokuratury był niezbędny do prowadzenia walki z reakcją, a następnie (po 1948 r.) z prawicowo-nacjonalistycznym odchyleniem w PPR. Dlatego na plan pierwszy wysunięto oskarżyciela publicznego, który chociaż posiadał duże znaczenie (m. in. spra-

¹⁸ Z. Fenichel, *Wytyczne wymiaru sprawiedliwości ustanowione przez Sąd Najwyższy*, [w:] „Przegląd Notarialny” 1949, z. 7-8; Z. Kapitaniak, *Wytyczne pracy sądownictwa na tle reformy kodeksu postępowania karnego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 6-7, s. 46-54; S. Rozmarny, *O uchwałach Rady Państwa ustalających wykładnię i zasady stosowania prawa*, [w:] „Nowe Prawo” 1950, z. 11, s. 11-25; Tenże: *Wytyczne wymiaru sprawiedliwości*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 6-7, s. 22-28; *W zakresie procedury karnej wydano też zbiór orzecznictwa SN: Orzecznictwo Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego procesowego (1945-1957)*, L. Schaff, Warszawa 1959.

¹⁹ A. Lityński, *O prokuraturze, prokuratorze i procedurze (1944-1950) uwag kilka*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, I. Czapska, A. Gaberle A. Światłowski, A. Zoll (red.), Warszawa 2000, s. 143-153; K. Miroszewski, *Prokuratura w Katowicach (1945-1956)*, [w:] „Kronika Katowic” 1999, nr 8, s. 119-139; W Polsce Ludowej pisali o tym: W. Daszkiewicz, *Ingerencja prokuratora w sprawie o przestępstwa prywatnoskargowe w polskim procesie karnym*, Warszawa 1956; Tenże: *Oskarżyciel w polskim procesie karnym*, Warszawa 1960; W. Berutowicz, J. Mokry, *Organizacja ochrony prawnej w PRL*, Warszawa 1987; J. Eksner, *Prokurator rzecznikiem praworządności*, Warszawa 1974; J. Smoleński, *Prokuratura PRL*, Warszawa 1981; S. Włodyka, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975; R. Walczak, *Przyczynek do ewolucji Prokuratury Polski Ludowej z lat 1944-1950*, [w:] „Problemy Praworządności” 1985, nr 7, s. 26-33; H. Furmankiewicz, S. Markowski, *Akty oskarżenia i rewizje oskarżyciela publicznego*, Warszawa 1961; G. Auscaler, *O Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1950, z. 2; S. Ehrlich, *Rola prokuratora w ustroju radzieckim*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1948, z. 3-4; H. Podlaski, *O niektórych zadaniach prokuratury*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 4; H. Podlaski, *Zadania prokuratury w świetle nowych przepisów postępowania karnego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 6-7.

²⁰ W. Daszkiewicz, *Ingerencja...*, op. cit., Warszawa 1956; Tenże: *Proces adhezyjny na tle prawa polskiego*, Warszawa 1961; K. Paluszyńska-Daszkiewicz, *Groźba w polskim procesie karnym*, Warszawa 1957; H. Rajzman, *Ściganie karne na wniosek*, [w:] „Państwo i Prawo” 1948, nr 9-10, s. 71-77.

wując nadzór nad prowadzeniem śledztw), to w rzeczywistości był ubezwłasnowolniony przez organy śledcze bezpieczeństwa i wojskowej informacji.

W zakresie badań nad zagadnieniem dowodów sądowych przydatne są w szczególności podręczniki oraz opracowania ogólne²². Brak za to pozycji dotyczących świadków, oględzin, biegłych, tłumaczy, rewizji i zatrzymania rzeczy. A właśnie w tych kwestiach pojawiają się pewne problemy, które należałoby zbadać. Chodzi tu głównie o stosowanie przez organy bezpieczeństwa „sztucznego” dzielenia spraw, dzięki czemu podejrzani (oskarżeni w tej samej sprawie, po wyodrębnieniu już innej) mogli występować w charakterze świadków na procesach współoskarżonych. Wiąże się z tym problem ich doprowadzenia na rozprawę lub też tylko odczytywania ich zeznań, przeważnie wymuszonych w śledztwie. Inną, nie do końca wyjaśnioną kwestią jest możliwość nakładania przez sądy wysokich grzywien na świadków, którzy nie usprawiedliwili swojego niestawiennictwa na rozprawę lub odmówili złożenia zeznań bądź przyrzeczenia. Interesująco przedstawia się możliwość wystąpienia w przewodzie sądowym w podwójnej roli świadka i biegłego. Wzbudza zainteresowanie porównanie kompetencji organów milicji obywatelskiej i służby bezpieczeństwa przy dokonywaniu rewizji. Dokonujący jej milicjanci powinni byli okazać osobie, u której odbywa się rewizja, polecenie prokuratora (ewentualnie po wniesieniu oskarżenia – polecenia sądu). Organ bezpieczeństwa nie były zobligowane do okazywania tychże poleceń, co w praktyce dawało im uprawnienie do niekontrolowanego korzystania z rewizji. Z kolei wszystkie te organy nie miały uprawnień do otwierania korespondencji i przesyłek ważnych dla toku postępowania, a wydawanych m.in. przez urzędy pocztowe. Takowe przesyłki mógł otwierać tylko sąd lub prokurator. Wydaje się jednak, że praktyka była nieco odmienna. Zagadnienia te warto zbadać.

W ramach środków zapobiegających uchylaniu się od sądu najwięcej prac poświęcono zagadnieniu tymczasowego aresztowania²³. Nowością było wprowadzenie do k.p.k. prawa niezwłocznego zatrzymania i aresztowania oraz możliwość przedłużenia aresztu z trzech miesięcy do sześciu, a za zgodą

²¹ M. Lipczyńska, *Stanowisko oskarżonego w procesie karnym Polski Ludowej*, Warszawa 1956; A. Stańko, *Żądanie uprawnionego oskarżyciela i wniosek pokrzywdzonego przed sądem dla nieletnich*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1950, z. 2, s. 38-40.

²² M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Kraków 1955; A. Mogilnicki, *Lepsza i gorsza postać dowodów*, [w:] „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1947, z. 1, s. 62-67; M.in. L. Schaff, *Proces...Wykład zasad...*, Warszawa 1953, s. 360-395; S. Śliwiński, *Proces karny...Zasady ogólne*, Kraków 1948, s. 574-681.

²³ A. Murzynowski, *Areszt tymczasowy oraz inne środki zapobiegające uchylaniu się od sądu*, Warszawa 1963; J. Karpacz, *Prawne i kryminalistyczne aspekty tymczasowego aresztowania*, Warszawa 1986; E. Merz, *Areszt tymczasowy i jego zaliczenie na poczet kary*, [w:] „Państwo i Prawo” 1951, nr 11, s. 738-748.

prokuratora generalnego Rzeczypospolitej – jeszcze dłużej. Niewiele miejsca poświęcono zakazowi wydalenia się i dozorowi milicji obywatelskiej²⁴. Tylko w podręcznikach akademickich albo w odnośnych komentarzach opisywano kwestie kaucji i poręczenia. Podobnie potraktowano frapujące i wymagające wyjaśnienia zagadnienia listów gończych (dotyczących oskarżonych ukrywających się przed aresztowaniem, w sprawie których wydano już odnośne postanowienie) i żelaznych (dotyczących oskarżonych przebywających za granicą, a godzących się na odpowiadanie w kraju z wolnej stopy). Poza podręcznikami nie pisano również na temat przepisów porządkowych, to jest: doręczania wezwań i innych pism sądowych, przeglądania akt (tu też nasuwa się pytanie, jak przedstawiała się sprawa możliwości wglądu oskarżonego w swoje akta), otrzymywania odpisów, terminów i protokołów²⁵.

Postępowaniu przygotowawczemu poświęcono kilkanaście pozycji. Można zauważyć pewne zróżnicowanie w potraktowaniu dwóch jego etapów (dwóch, gdyż zniesiono dochodzenie): śledztwa i sporządzenia aktu oskarżenia. Większość opracowań dotyczyło śledztwa: likwidacji instytucji sędziego śledczego, upoważnienia do prowadzenia śledztw przez organy bezpieczeństwa publicznego i MO w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu, a w sprawach mniejszej wagi – przez MO²⁶. Mniej uwagi poświęcono zagadnieniu sporządzenia aktu oskarżenia²⁷. Szerszego przedstawienia wymaga spra-

²⁴ W. Fijałkowski, *Milicja Obywatelska i Służba Bezpieczeństwa w województwie wrocławskim w latach 1945-1987*, Wrocław 1989; Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska 1944-1948*, Warszawa 1988; *Ochrona bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego w Polsce 1944-1988*, T. Walichnowski (red.), Warszawa 1989; P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944-1990*, [w:] „Przegląd Policyjny” 1999, nr 1-2;

²⁵ M.in.: L. Schaff, *Proces karny... Wykład zasad...*, op. cit., Warszawa 1953, s. 341-353; S. Śliwiński, *Proces karny...Zasady ogólne*, Kraków 1948, s. 536-547.

²⁶ C. Kulesza, *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle prawoporównawczym*, Białystok 1991, s. 61-156. H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, op. cit., Warszawa 1997, s. 58-62; A. Lityński, *Ku likwidacji instytucji sędziego śledczego w Polsce Ludowej*, [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Pani Profesor Oktawii Górniok*, L. Tyszkiewicz (red.), Katowice 1996, s. 332-342; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. I-II, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994-1995; *Notatka w sprawie nadużyć w śledztwie w organach Informacji* [w:] „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1984, z. 67; A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa wobec podziemia niepodległościowego w latach 1944-1948*, [w:] *Wojna domowa...*, op. cit., Wrocław 1998, s. 83-101; W. J. Wysocki, *Oskarżenie Witolda Pileckiego i współtowarzyszy. Charakter śledztwa, procesu publicznego i procesów odpryskowych*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 219-239; W Polsce Ludowej pisali o tym: L. Schaff, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961; Tenże: *Uwagi na marginesie reformy postępowania przygotowawczego (zagadnienia wybrane)*, [w:] „Państwo i Prawo” 1950, nr 2, s. 27-48; J. Bafia, *Zwrot sprawy przez sąd do uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia*, Warszawa 1961; J. Tylman, *Rozwój systemu postępowania przygotowawczego w latach 1944-1956*, [w:] „Zeszyty Naukowe UŁ”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, 1957, seria I, z. 6; E. Stodolak, *Technika przesłuchania*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, z. 5, s. 43-48.

²⁷ S. Woliński, *Akt oskarżenia*, Toruń 1946; H. Furmankiewicz, M. Majster, L. Penner, *Akty oskarżenia i rewizje*, Warszawa 1957; S. Waltoś, *Akt oskarżenia w procesie karnym*, Warszawa 1963; K. Mioduski, *Akt oskarżenia*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1953, nr 3.

wa wprowadzenia zasady oportunistu prokuratorskiego (prokurator miał prawo umorzenia śledztwa ze względu na znikomą szkodliwość społeczną czy-nu) niezgodnej z zasadą legalizmu²⁸.

Nie pisano na temat kwestii postępowania przed sądem pierwszej instancji z wyłączeniem wyrokowania, które przedstawiono w kilku monografiach²⁹. Stosunkowo niewielką liczbę prac można tłumaczyć tym, że w dziedzinie przebiegu procesu nie dokonano znaczących zmian. Dopuszczono do odczytywania na rozprawie protokołów przesłuchania świadków sporządzonych w śledztwie. Działo się tak w przypadku, gdy świadek nie stawiał się na rozprawę z powodu przeszkód niemożliwych do usunięcia – w domyśle przebywał jako oskarżony w innej sprawie w areszcie śledczym, znacznie oddalonym od miejsca rozprawy. Dopuszczono także do odczytywania na rozprawie protokołów przesłuchania oskarżonego, sporządzonych w toku śledztwa, nawet po ich odwołaniu lub złożeniu innych wyjaśnień w postępowaniu przed sądem.

W latach 1949-1950 zniesiono trójinstancyjność (apelację i kasację) środków odwoławczych i wprowadzono dwuinstancyjność w postaci nowego środka – rewizji³⁰, a ponadto dołączono możliwość wzruszania prawomocnych orzeczeń sądowych w ramach rewizji nadzwyczajnej³¹. Temat rewizji i rewizji nadzwyczajnej wymaga jeszcze dodatkowych badań. Niewiele pisano w zakresie zażaleń na postanowienia sądu i prokuratora oraz w zakresie po-

²⁸ M. Kallas, A. Lityński, *Historia ustroju...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 324.

²⁹ K. Szwagrzyk, *Zbrodnie w majestacie prawa 1944-1955*, Warszawa 2000; M. Turlejska (pseud. Ł. Socha), *Te pokolenia żałobami czarne...Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944-1954*, Londyn 1989; P. Kładoczny, *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944-1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 67-81; W. Kulesza, *Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe*, [w:] *Przestępstwa sędziów...*, op. cit., Warszawa 2000, s. 507-515; W Polsce Ludowej pisali o tym: S. Sliwiński, *Proces karny przed sądem powszechnym. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze*, Warszawa 1948; A. Kaftal, *Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym*, Warszawa 1967; J. Haber, *Uzasadnienie wyroku karnego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, z. 9, s. 40-44; H. Kempisty, *Uzasadnienie wyroku karnego*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, z. 7; Tenże: *Protokół rozprawy karnej*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, z. 10, s. 48-51;

³⁰ A. Bachrach, *Niektóre zagadnienia...*, op. cit., Warszawa 1953, s. 65-148; A. Ferenc, *Rewizja strony w procesie karnym: zasady jej wnoszenia i sporządzania*, Warszawa 1979; E. Merz, *Kilka uwag o rewizji w k.p.k.*, [w:] „Państwo i Prawo” 1951, nr 8-9, s. 318-325; J. Markowicz, *Kilka uwag na marginesie przepisów o rewizji w znowelizowanym Kodeksie Postępowania Karnego*, [w:] „Państwo i Prawo”, nr 9-10, s. 125-127.

³¹ A. Bachrach, *Niektóre zagadnienia...*, op. cit., Warszawa 1953, s. 65-148; S. Kalinowski, *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1954; Z. Doda, *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972; E. Merz, *Rewizja nadzwyczajna a przepisy przejściowe do k.p.k.*, [w:] „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1949, z. 12, s. 39-41.

stępowania wykonawczego³². Kilka pozycji poświęcono tylko ułaskawieniu³³. Samo zagadnienie ułaskawień dokonywanych przez prezydenta Krajowej Rady Narodowej, następnie Polski Ludowej, do czasu uchwalenia konstytucji w 1952 roku – Bolesława Bieruta, także jawi się jako dosyć interesujące. Pogłębienie badań w zakresie ułaskawienia pozwoli, być może, na lepsze poznanie stosunku najwyższych władz Polski Ludowej do stosowania i wykonywania kary śmierci. Nie opisano szczegółowo kwestii kosztów sądowych i postępowań szczegółowych, a jedyne opracowania monograficzne dotyczyły wznowienia postępowania³⁴. Ciekawą i dotyczącą także prawa międzynarodowego publicznego kwestią jest praktyka wydawania przestępców – głównie niemieckich zbrodniarzy wojennych, a możliwe, że i przestępców politycznych – w pierwszych latach Polski Ludowej.

Podsumowując, wypada stwierdzić, że dużo opracowań wydano na temat przepisów ogólnych k.p.k., ze szczególnym uwzględnieniem zasad procesowych oraz przepisów dotyczących wymiaru sprawiedliwości (różnego rodzaju sądów), prokuratury, dowodów, tymczasowego aresztowania, postępowania przygotowawczego (głównie śledztwa), wyrokowania, środków odwoławczych, ułaskawienia i wznowienia postępowania.

Natomiast pogłębionych badań wymagają, między innymi, kwestie: niewszczęcia, umorzenia i zawieszenia postępowania, przypadków wyłączenia sędziego, rozpatrywania przez powszechne sądy wojewódzkie niektórych przestępstw „politycznych”, stanowiska procesowego podejrzanego (oskarżonego), obrońcy i pełnomocnika. W zakresie dowodów wyjaśnienia wymagają: sztuczne dzielenie spraw przez organy służby bezpieczeństwa i wynikające stąd konsekwencje dowodowe oraz możliwość nakładania przez sądy wysokich grzywien na świadków. Do pozostałych zagadnień, niezbyt dokładnie opracowanych w literaturze, należą: możliwość niekontrolowanej rewizji przez organy bezpieczeństwa, kaucja i poręczenie, listy gończe i żelazne, akt oskarżenia, zasada oportunizmu prokuratorskiego i zwiększonej roli prokura-

³² Z. Doda, *Zażalenie w procesie karnym*, Warszawa 1985; T. Kostewicz, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec więźniów politycznych w latach 1944-1956*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1992, t. 22, s. 91-129.

³³ G. Wojciechowski, *Ułaskawienia Prezydenta Bieruta. Losy wniosków o ułaskawienie skazanych przez sądy wojskowe (1947-1952)*, [w:] Arch. Krymin. 1995, nr 21, s. 153-189; M. Stanowska, *Sprawy polityczne z lat 1944-1956 w świetle orzeczeń rehabilitacyjnych Sądu Najwyższego w latach 1988-1991*, [w:] „*Studia Iuridica*” 1995, nr 27, s. 65-92; M. Turlejska [pseud. Ł. Socha], *Te pokolenia...*, op. cit., Warszawa 1990, s. 82-83, 91-93, 99; A. Murzynowski, *Ułaskawienie w Polsce Ludowej*, Warszawa 1965.

³⁴ S. Śliwiński, *Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski Ludowej na tle porównawczym*, Warszawa 1957; M. Biłyj, A. Murzynowski, *Wznowienie postępowania karnego w PRL w świetle praw i praktyki*, Warszawa 1980.

tora w śledztwie, składanie zażaleń na postanowienia wymiaru sprawiedliwości, rewizja i rewizja nadzwyczajna, ułaskawienie i wydawanie przestępców.

Przypuszczalnie dalsze badania źródłowe poświęcone niniejszym kwestiom pozwolą na wzbogacenie dotychczasowej wiedzy o procesie karnym w latach 1944-1950.